

АНАЛІЗ РЕСУРСОКОРИСТУВАННЯ У МЕЖАХ НОВОСТВОРЮВАНОВОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ «МУРАВСЬКИЙ ШЛЯХ»

Сучасна криза відносин у суспільстві та екологічна криза дають підстави твердити, що стратегія, в основі якої лежить максимальне використання ресурсів природи без інвестування процесу їх відтворення, зазнала поразки. Необхідні принципові зміни у відносинах між суспільством і природою, зміни у структурі сучасної економіки.

Останніми десятиліттями створюються природоохоронні програми, підписуються міжнародні угоди про співпрацю в цій галузі, реалізуються масштабні проекти та програми, активним учасником яких є Україна. Нашою державою ратифікована Конвенція збереження біорозмаїття, прийняті Концепція та Стратегія збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, існує Перспективний план розвитку заповідної справи тощо. Але не зважаючи на це, відсутня чітка узгодженість між різними структурами господарства, промисловості, системи управління, науковими організаціями та моніторингу стану довкілля.

Багатство природних ландшафтів є надбанням українського народу, його природною спадщиною і має служити нинішньому та майбутнім поколінням, як це проголошено в Конституції України. Збереженість природних ландшафтів катастрофічно низька, особливо у центральних і південних регіонах України, що підтверджується багатьма показниками і фактами.

Особливо враженим господарською діяльністю людини є степовий ландшафт. Український степ – це унікальна природно-географічна зона як з огляду на стан ландшафтного і біорозмаїття, так і щодо традицій природокористування. Загальновідомо, що степи були основним еколого-етнічним середовищем для формування і становлення українського етносу з часів появи тваринництва і землеробства у трипільців. На степових просторах відбувався розвиток культури, побуту і світогляду наших предків (скіфів, печенігів, половців, праслов'ян та інших народів), котрі населяли ці території. Тому збереження природних та етнокультурних ландшафтів є пріоритетним напрямом сучасної прикладної діяльності.

Мета даної статті – проаналізувати стан використання природних ресурсів створення у межах природно-заповідної території – регіонального ландшафтного парку «Муравський Шлях» у Токмацькому районі Запорізької області з можливістю подальшого його створення для збереження та раціонального використання природної та культурної спадщини краю.

Об'єктом дослідження є ділянка правобережжя долини р. Молочної з прилеглими притоками, прирічковими схилами, балками і ярами, об'єктами історико-культурної спадщини як територія для створення регіонального ландшафтного парку «Муравський шлях».

Район дослідження з метою створення регіонального

ландшафтного парку —Муравський шлях» розташований у північно-західній частині Токмацького адміністративного району Запорізької області. Північна його межа проходить біля с. Чистопілля, західна межа – по вододілу правого берега річок Куркулак – Чунгул – Молочна, східна межа – від с. Червоногірка до с. Любимівка, південна межа проходить по межі Токмацького і Мелітопольського районів.

Загальний стан земельних ресурсів. Земельні ресурси території регіонального ландшафтного парку –Муравський шлях» характеризуються значною мозаїчністю та неправильним розподілом способів землекористування. У зв'язку з розміщенням РЛП у долинах річок, значна частина земельних угідь знаходиться на схилах різної крутизни.

У відсотковому співвідношенні найбільшу площу займають сіножаті і пасовища, до яких тут відносяться степові ділянки, луки, очеретяні зарості, заболочені ділянки тощо.

Через невідповідність екологічних функцій земель та їх господарським використанням – значна частина земельних угідь перебуває у стані деградації. Насамперед, це стосується схилових сільськогосподарських угідь, де значним є вплив водної ерозії ґрунтів, а також неправильний тип обробки ґрунту та недодержання правил сівозміни. Це призводить до значних втрат гумусного шару, зниження родючості ґрунтів, замулення водних об'єктів, а також змивання у водні об'єкти мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин.

З метою запобігання негативним явищам у використанні схилових орних земель, варто впроваджувати методи контурного орного землеробства, а деякі схилі землі використовувати лише під виноградники та сади. Поля на особливо змитих схилах взагалі варто виводити з використання в якості ріллі.

Використання степових ділянок в якості пасовищ варто переглянути в залежності від ботанічних особливостей. Там, де флора значним чином трансформована внаслідок надмірного випасання, викошування та випалювання (а це простежується шляхом появи у великій кількості полину, чортополоху, амброзії полинолистої, циклохени та ін.), варто повністю припинити пасовищне навантаження, а на менш деградованих контролювати та нормувати пасовищне навантаження (кількість голів тварин на одиницю площі пасовища) з поступовим досягненням оптимальної величини. Випасання на луках також потребує обережного ставлення, адже тут також існує ризик забур'яненості та деградації рослинності. На луках процес деградації відбувається різними темпами в залежності від видового складу рослинності та гідрологічних умов.

Першочерговим завданням у питаннях моніторингу та раціонального використання природних ресурсів є складання державного земельного кадастру та обліку якості земель. Облік якості земель повинен містити:

– класифікацію всіх земель сільськогосподарського призначення за придатністю з виділенням особливо цінних земель;

– характеристику земель за товщиною гумусового горизонту, вмістом гумусу і рухомих поживних речовин, механічним складом ґрунтів, крутістю схилів, еродованістю, кам'янистістю, засоленістю, солонцюватістю, кислотністю, перезволоженістю, заболоченістю,

забрудненням як продуктами хімізації сільського господарства, так і техногенним, у тому числі радіонуклідним;

- характеристику культурно-технічного стану природних кормових угідь;

- лісотипологічну характеристику лісових угідь;

- класифікацію земель населених пунктів (проводиться за функціональним призначенням згідно з містобудівною документацією населених пунктів);

- характеристику земель населених пунктів за інженерно-геологічними умовами, рівнем забезпеченості соціальною, інженерно-транспортною і природоохоронною інфраструктурою, об'єктами оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Складовими частинами державного земельного кадастру є:

- кадастрове зонування;

- кадастрові зйомки;

- бонітування ґрунтів;

- економічна оцінка земель;

- грошова оцінка земельних ділянок;

- державна реєстрація земельних ділянок;

- облік кількості та якості земель.

Таким чином, складання земельного кадастру не просто забезпечить реальну оцінку економічного потенціалу земель, а й надасть можливість прогнозувати та вчасно попереджати негативні зміни в стані ґрунтів. Значною проблемою у сфері моніторингу земель є неточність карт землекористування, які наявні у сільрадах та управліннях земельних ресурсів.

Загальний стан водних ресурсів. Водні ресурси РЛП «Муравський шлях» представлені поверхневими водними об'єктами (річками, ставками, джерелами) та ґрунтовими водами, які в свою чергу і формують перші. Річки, що протікають по території РЛП: Чунгул, Куркулак, Токмачка, Молочна. На річках Куркулак та Чунгул є ставки. Куркулак має один ставок на своїх витоках, а на Чунгулі є один досить великий ставок (проектна площа – 27 га) та 3 греблі з різницею між б'єфами від 0,3 до 1,15 м.

Негативний вплив на водність усіх річок РЛП здійснюють спрямлювальні канали. Через їх наявність фактично повністю змінений гідрологічний режим річок, а наслідки таких звичайних природних явищ, як повені – набагато катастрофічніші, ніж до меліоративних робіт в руслах та заплаві. Перевірка доцільності будівництва багатьох таких каналів, а також відсутність технічної та проектної документації показують помилковість цих дій у минулому. Тому на сьогодні доцільним є розробка програм та здійснення заходів з відновлення корінних русел річок, що сприятиме відновленню екологічного балансу в басейні в цілому.

Стан річок Куркулак та Чунгул зафіксовано у паспортах на ці річки, що були складені у 2001 році. Відсутня лише інформація по гідрохімічним показникам води.

Використання водних ресурсів здійснюється для побутово-господарських потреб. Вода з річок та колодязів найчастіше використовується для зрошення сільськогосподарських культур. Подекуди колодязна вода застосовується в побуті для приготування

їжі та напування худоби. Головну роль у питному водопостачанні відіграє бучацький водоносний горизонт. Якість питної води подекуди не відповідає санітарним вимогам через несправність систем водопостачання.

Загальний стан лісових ресурсів. Лісові ресурси РЛП представлені природними лісовими угрупованнями (плавнями) у заплаві р. Чунгул та штучними лісовими насадженнями – полезахисними лісосмугами та лісовими насадженнями іншого призначення. Відсоткове співвідношення перших до других складає 20:80. Це пояснюється не відсутністю природних лісів, а значною розрідженістю їх внаслідок вирубки у минулому. Порідний склад природних лісових угруповань представлений 25 видами деревно-чагарникових порід. Видовий склад штучних лісових масивів – 11 видами, з них переважають завезені з інших країн види. За віковою структурою лише природні лісові угруповання є досить різноманітними: тут зустрічаються дерева віком від 1-10 до 80-250 років. Така різноманітна вікова структура природних лісових угруповань робить їх привабливими для представників тваринного світу, зокрема комах і птахів. У природних лісових фітоценозах чітко простежується ярусність. Штучні ж лісові масиви, які переважно перебувають у підпорядкуванні Держкомлісгоспу, практично не мають вираженої ярусності, збіднені на біорізноманіття, частіше страждають від шкідників та хвороб. Головна причина цього – монокультура, а також висадження дерев у неприродних для них біотопах – степових схилах, глинистих та піщаних осипищах, скельних виходах. У зв'язку з бідним видовим складом та однотипною віковою структурою продуктивність штучних лісових насаджень є досить низькою, порівняно з природними лісами. На жаль, умови для відтворення природних лісів у регіоні є вкрай несприятливими. Основні причини цього: випасання худоби у заплаві (через що молоді дерева не можуть вирости), часті випалювання луків та підліску, подекуди – сінокосіння, низька екологічна конкурентоздатність місцевих видів по відношенню до інтродукованих, експансія та гнітючий вплив адвентивних та інтродукованих видів флори на місцеві види. Тому відтворення природних лісових угруповань є важливим завданням лісового господарства на території РЛП.

Загальний стан мінерально-сировинних ресурсів. Мінерально-сировинна база території РЛП представлена нерудними невідновлюваними корисними копалинами – піском та глинами. Через значне порушення природних ландшафтів кар'єрами та відсутність законних дозволів на видобуток варто заборонити тут діяльність з видобування. Техногенні родовища представлені невеликими за обсягом стихійними сміттєзвалищами.

Загальний стан оздоровчих та рекреаційних ресурсів. На території РЛП розташовується рекреаційна установа районного значення – санаторій-профілакторій у м. Молочанську. Цьому сприяє наявність у Молочанську мінеральних джерел, що мають лікувальні властивості.

Стан навколишнього природного середовища. На території РЛП не розміщено промислових підприємств, які значним чином

впливають на довкілля та забруднюють його. Але це не означає, що ґрунти, водні ресурси, повітря та біорізноманіття не підпадають під вплив інших забруднювачів. Основна галузь, що здійснює забруднення довкілля РЛП – це сільське господарство. Сільськогосподарські виробники заради підвищення продуктивності сільгоспугідь не завжди дбають про довкілля. Вносячи надмірну кількість (а на схилі землях навіть незначну) мінеральних добрив, використовуючи засоби захисту рослин (зокрема, застосовуючи авіацію), вони сприяють сильній деградації біоценозів, зникненню багатьох видів флори і фауни, замуленню річок, появі небажаних для наших екосистем видів. Значну частину забруднень водою складають біогенні речовини, які надходять у водні об'єкти від худоби, з сільських населених пунктів тощо. Забруднення річок біогенами сприяє активному розростанню водної та навколорічкової рослинності, перетворенню їх на мілководні напівзаболочені потоки з бідною їхньою фауною.

Основна частка викидів в атмосферу – це дим від спалювання твердого і рідкого палива населенням і котельними, а також від спалювання побутових відходів, бадилля, листя, стерні, трави у степу та на луках, очерету на річках та у незначній мірі – від лісових пожеж. Крім двоокису вуглецю, в атмосферу надходить низка інших шкідливих речовин, таких як чадний газ, діоксини, спирти, альдегіди, бензол, свинець та інші, здатні викликати негативні зміни у здоров'ї людей. Забруднення повітря від автотранспорту складає зовсім незначну частину від загальної кількості забруднень.

На території РЛП не відбувається офіційне складування промислових відходів, відсутні санкціоновані полігони складування побутових відходів, але нараховується понад 10 стихійних сміттєзвалищ побутових відходів, влаштованих населенням.

Небезпека від таких сміттєзвалищ подекуди значна, адже відбувається змивання шкідливих речовин у водоймища, потрапляння їх у ґрунт та ґрунтові води.

Через РЛП проходить декілька магістральних ЛЕП напругою 35, 150, 330 та 750 кВ. Це зумовлює наявність на деяких ділянках навколо цих ЛЕП потужних електромагнітних полів.

Сам РЛП є структурним елементом Регіональної екологічної мережі. Формування інших ланок тут можливо здійснювати по басейновому принципу – на півдні вздовж р. Молочної до Азово-Чорноморського екологічного коридору, на півночі – до р. Конки та Дніпровського екологічного коридору. Можливий також східний напрямок формування екологічного коридору, але він потребує більш детального вивчення. Найперспективнішим є південний напрям формування мережі заповідних територій, адже в 3 км від південної межі РЛП – Муравський шлях розташована Троїцька балка та плавні р. Молочної, а в 14 км південніше РЛП – ландшафтний заказник загальнодержавного значення – Старобердянське лісництво.

Рівень природно-техногенної безпеки. На території РЛП розташовані 2 склади отрутохімікатів з дуже небезпечними хімічними речовинами (ДДТ). Через незадовільний технічний стан цих складів існує реальна загроза потрапляння отрути в ґрунт та водні об'єкти. Особливо небезпечним є потрапляння саме у водні об'єкти, тому що з

річок ведеться напування худоби та поливання городів.

Аналіз використання природних ресурсів у межах новостворюваної території природно-заповідного фонду регіональний ландшафтний парк «Муравський шлях» дає право стверджувати, що ресурси території використовуються нерівномірно: інтенсивно використовуються земельні, водні, рослинні, а мінерально-сировинні і рекреаційні ресурси використовуються слабо. Це дає можливість стверджувати, що необхідна розробка чіткого плану менеджменту новостворюваного РЛП «Муравський шлях» з метою більш повного комплексного та економічно ефективного використання його природних ресурсів.

